

Kurtuluş Kayalı, Türk Kültür Dünyasından Portreler*

Yenal ÜNAL**

Kendi sahasında yapmış olduğu değerli araştırmalarıyla tanınan ve can alıcı konuların özüne yönelik yaptığı tespitleriyle dikkati çeken Kurtuluş Kayalı, 20. yüzyıl Türkiye'sinin sosyal tarihi, düşünce tarihi, sinema tarihi ve matbuat tarihi üzerine bugün de çalışmalarını yoğun biçimde sürdüren bir araştırmacıdır.

Tarih dışında sosyoloji başta olmak üzere sinema, basın ve mizah konularında da rahatlıkla söz söyleme yetisine sahip olan Kayalı, Türkiye'nin toplumsal yapısı, Cumhuriyet devrinde gelişen tarih anlayışı ve siyasal iletişim gibi konuları üzerine de düşünen bir entelektüeldir.

Kayalı'nın emek harcadığı bir diğer alan da biyografi çalışmalarıdır. Yazarın Metin Erksan, Kemal Tahir, İdris Küçükömer, Behice Boran, Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Orhan Şaik Gökyay, Mustafa Akdağ, Baykan Sezer, Cemil Meriç, Said Halim Paşa ve Sezai Karakoç başta olmak üzere Türk kültür ve ilim dünyasının farklı simaları üzerine yazılmış metinleri bulunmaktadır.

Kurtuluş Kayalı, bu genel konu başlıkları hakkında azımsanamayacak miktarda kitap ve makale kaleme almıştır. *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, Türk Düşünce Dünyasından Portreler, Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması, Sinema Bir Kültürdür ve Keşke Herkes Papağan Olsa: Mizah Üzerine Yazılar* yazarın en önde gelen eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayalı'nın, üzerine bazı değerlendirmeler yapacağımız *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı eseri, çeşitli tarihlerde, muhtelif dergilerde

* Kurtuluş Kayalı, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, 159 sayfa, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, 2. Baskı, ISBN 978-975-05-0064-0.

** Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. İletişim: yenalunal@yahoo.com.

yayımladığı kalem tecrübelerinin bir araya getirilmesinden oluşan ve oldukça irdeleyici bilgileri ihtiva eden bir yapıtıdır. Eserin kapak arkası tanıtım bülteninde şu önemli bilgilere yer verilmiştir: “Kurtuluş Kayalı’nın bu kitabının arka planında, birçok çalışmasının ardındaki aynı kaygı yatıyor: Türkiye’nin düşünce hayatının ve entelektüellerinin aktüaliteye esir oluşu ve ‘yerli’ duyarlılıktan uzaklığı... Önceki derlemelerde olduğu gibi ağırlıkla sosyal bilimcilerin portreleri üzerinden gözlemler yapıyor Kurtuluş Kayalı. Ancak sosyal bilimciler dışında da düşünce ve kültür insanların portreleri var: Şair Cemal Süreya... ‘Aslına rüçû etmek’ ya da bir tür düşünsel süreklilik çizgisi ile ‘Döneklik’ ithamı arasındaki Çetin Altan... Siyasetçilikten ziyade düşünsel yanının önemini vurguladığı Bülent Ecevit... Yanlış konumlandırıldığını savladığı Hasan Âli Yücel... Karikatürist Ali Ulvi... Kadri bilinmemiş ‘Mahçup’ mizah öykücüsü Özdilek Erdem... Ve tabii sosyal bilimciler: ‘Siyasal ve entelektüel iktidar odaklarından uzak bir düşünce adamı’, Hilmi Ziya Ülken... ‘Siyasal konjonktürün düşüncelerini biçimlendirdiği bilim adamı’ Emre Kongar... Kayalı’nın ısrarlılığını, iç tutarlılığını ve gözünü Türkiye’nin özgünlüğüne açık tutuşunu vurguladığı Niyazi Berkes... 1960’ların entelektüel ortamına damgasını vuran özellikleri ve akademisyen kimliğiyle Behice Boran... Hem döneminin etkilerine tâbi olmayışı hem de biyografisi itibarıyla ‘Atipik’ bir entelektüel olarak İdris Küçükömer... Türkiye’nin düşünce ve kültür dünyası hakkındaki bu yazılar, söz konusu ortamın ‘kısırlığına’ ilişkin nedenlerle birlikte, o nedenler hakkındaki önyargıları da sorguluyor.”

Eserin bir manada umumi bir özeti olarak da kabul edilebilecek bu değerlendirmeler, çalışmanın hem muhtelif konular üzerine yoğunlaştığını hem de Kayalı’nın kendinden önce bu alanda eser vermiş düşün adamlarıyla ilgili oldukça ilginç fikirlerinin olduğunu göstermektedir.

Bir ülkenin ya da bir toplumun geleceğinin şekillenmesinde çok sayıda unsur etkilidir. Bu unsurların başında tarihi vakaları ve bu vakaların hem nedeni hem de bir sonucu olarak ortaya çıkan düşünce evrenini belirtmek gerekmektedir. O hâlde fikir dünyasını hak ettiği ölçüde tetkik edip, bu tetkikler sonucunda yeni yorumlara ulaşarak geleceği inşa etmek aklîselim bir yol olsa gerek.

Bu açıdan bakıldığında Kurtuluş Kayalı’nın, *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı araştırması, Türkiye’nin zihin dünyasını eleştirel bir biçimde sorgulaması ve okuyucuyu yeni düşüncelerle tanıştırmaya hasebiyle değerli bir incelemedir. Başından sonuna kadar belirli bir amaç doğrultusunda oluşturulmayan bu incelemede, sosyal bilimler dışında kalmış, entelektüel karakterleri ağır basmış fakat bugüne kadar bihakkın araştırmaya layık görülmemiş simaların portrelerini de bulabilmek mümkündür.

Nitekim Kayalı, bir anlamda bu eseri vücuda getirmesinin nedenlerini açığa kavuşturduğu eserinin önsöz bölümünde şu önemli hususlara değinmeden geçememiştir: “Sosyal bilimcilerin portrelerini yazma denemesi biraz garip gelebilir. Sosyal bilimcileri tanımaktan ziyade onların çalışmaları üzerine kitap yazmak yeğleniyor. Bu tür metinler de çok az. Sosyal bilimciler üzerine yazılan portreler de pek okunabilecek gibi değil. Sosyal bilimciler hakkında rahat okunan ve portresi çizilen kişinin insani özelliklerini yansıtan metinler de oldukça sınırlı. İnsani özellikleri neredeyse hiç ilgi görmüyor. Armağan kitaplarda bile renksiz hayat hikâyeleri arzı endam ediyor. Bireylerin yazdıkları metinleri okuyanlar zaman zaman onların haletiruhiyelerini onları yakından tanıyanlardan daha iyi yakalar. Onların psikolojilerine daha iyi nüfuz edebilir. Önemli olan da sosyal bilimcilerin, özellikle de kültür adamlarının yazdıkları metinlerin satır aralarını okumak. Yazdıklarının arkasında heyecan taşıyanların, ancak onların portre yazmaları mümkün. Ruhsuz metinlerle insanların soğukkanlı düşünceleri bile anlatılamaz. Portre yazmak kolay değil. Sosyal bilim alanının dışına çıkmayan kişi bunu hiç denemez, deneyemez. Bu kitapta karikatürden mizaha, edebiyata ve bir ölçüde siyasete kadar değişik alanlarda iştilgal eden insanların portreleri var.”

Görünen gerçek o ki Kayalı, Türkiye’de sosyal bilimler alanında emek sarf etmiş aydınlar üzerine yazılan metinlerin yeterli olmadığı kanaatindedir. Örneğin son yıllarda ciddi bir moda akımına dönüşen anma armağan kitaplarındaki yapay kalem tecrübeleri ve üzerine çalışma yapılan kişinin psikolojik hâlinin o kişinin eserleriyle yeterince kaynaştırmalı olarak irdelenmemesi Kayalı’ya göre ciddi kültür meselesidir.

Bu sıkıntı kalıplarının dışına çıkabilmek amacıyla 20. yüzyıl Türkiye’inde sosyal bilimler sahasında ön plana çıkan bazı simalar üzerine muhtelif tarihlerde yazdığı kalem tecrübelerinin bir bütüne dönüşmüş şekli olan *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı kitap çalışması, bir anlamda yazarın bu kişiler üzerinden Türk düşünce tarihi alanında yaptığı bir fikirsel gezinti mahiyetindedir. Kayalı, bu çalışmasının başına bir önsöz eklenmiş ve daha sonra şu makalelere yer vermiştir:

Cemal Süreya, s. 13-16

Aslına Rücu Eden Çetin Altan, s.17-22

Dönekler, s. 23-28

Düşünsel Gelişmeyi Biraz Geç ve Güç Yaşayanlar, s. 29-34

Bir Siyaset Adamı Olarak Bülent Ecevit’i Anlamayı Denemek, s. 35-45

Siyasal ve Entelektüel İktidar Odaklarından Uzak Bir Düşünce Adamı Olarak Hilmi Ziya Ülken'in Portresi, s. 47-60

Bir Türk Aydınının Trajik Portresi, s. 61-73

Emre Kongar ya da Siyasal Konjonktürün Düşüncelerini Şekillendirdiği Tipik Bir Aydın Portresi, s. 75-88

Niyazi Berkes ya da İyimserlikten Kötümserliğe Sürüklenmesine Karşın Düşünsel Tercihinde Israrlı Bir Entelektüelin Portresi, s. 89-105

1960'lı Akademisyenlerin Üzerindeki Bir Entelektüel Silueti: Behice Boran, s. 107-118

Zürcher İdris Küçükömer Okudu mu? s. 119-133

1950 Kuşağının Özgün Bir Karikatüristi: Ali Ulvi, s. 135-144

Özdilek Erdem ya da Öyküleriyle Hayatı Örtüşen Bir Mahcup Adamın Portresi, s. 145-151;

Flu Aydın Fotoğrafları, s. 153-159.

Hatırlanacağı üzere Türkiye'de Tanzimat döneminden günümüze siyasal ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen birçok önemli vaka yaşanmıştır. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet, Jön Türk hareketi, İttihat ve Terakki Fırkası, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele, Cumhuriyet dönemi siyasi olayları ve girişilen inkılâp hareketleri, Atatürk devri, İsmet İnönü dönemi, Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbeleri, 1990'ların karanlık tarihi ve PKK sorunu, 2000'li yıllarda Ak Parti dönemi siyasi ve sosyal olayları bu mühim gelişmelere örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'de siyasal yapıdan soyutlanamayan toplumsal ve düşünsel yapı tabiatıyla bu çok büyük gelişmelerin tesirinde kalmıştır. Dolayısıyla düşünceyle uzaktan yakından ilgisi olan bütün aydınların ister istemez siyasi meselelerle de birebir temasta bulunduğunu biliyoruz. Kayalı, işte bu gerçeklik ile bazı aydınların düşünce ve faaliyetlerinden yola çıkarak *Türk Kültürü Dünyasından Portreler* adlı eserinde Türk düşüncesinin izlerini sürmeye çalışmıştır. Çünkü Türkiye'de, Tanzimat döneminden günümüze uzanan süreçte ortaya çıkan büyük siyasi ve toplumsal olayları hakiki manada anlayabilmenin bir diğer yolu da Türk aydınlarının zihin dünyasını irdelemekten geçmektedir.

Bununla birlikte dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacak şekilde Kayalı, üzerine tahlillerde bulunduğu simaların portrelerini çizerken aynı zamanda kendi fikriyatını da eserine nakşetmesini bilmiştir. Dolayısıyla eser

aynı zamanda yazarının okuyucuya hissettirmeden fikirlerini ortaya koyduğu bir yapıya da sahiptir. Kurtuluş Kayalı gibi hakiki manada Türkiye'yi anlamak, idrak etmek ya da kavramak derdi olan araştırmacıların kendilerinden önce gelen nesillerin fikirlerinden istifade ederek yeni tahlillere ulaşmak istediklerini biliyoruz.

Bugünün gençliğinin de düşünsel yönden Türkiye'yi anlayabilmesi ve ülkede yaşanan sorunları tartışabilmeleri için mutlaka Kurtuluş Kayalı gibi araştırmacılara yönelmeleri gerekmektedir. Hatta sözü biraz daha ileri taşıyıp bunun bir zorunluluk olarak dahi telakki edilebileceğini belirtebiliriz. Çünkü Türk düşünce tarihi alanında günümüzde de araştırmalarına hızlı bir biçimde devam eden en önemli akademisyenlerden biri Kurtuluş Kayalı'dır.

Kayalı, yukarıda ısrarla vurgulamaya çalıştığımız üzere Türkiye'yi anlayabilmek için kendinden önce gelen düşün adamlarını bihakkın irdelemiş, ülkeyi düşünsel açıdan daha yakından tanımış, yeni yorumlara ulaşmış, bu yorumları ve elde ettiği birikimleri daha sonraki nesillere aktarmasını bilmiş bir kültür adamıdır.

Roman ve öykü yazarın Sadık Yalsızuçanlar, Kurtuluş Kayalı'nın bu fevkalade önemli özelliği hakkında şu ilgi çekici yorumda bulunmuştur: "Memleketi tanımak diye bir derdi olanın yolu bir gün mutlaka Kayalı'dan geçer. Bununla kalmaz, hocanın bizatihi memleketi tanımanın bir yolu olduğunu anlar. Türk sinemasını, Erksan ve dışındakilerle, Kemal Tahir'i, Türk sosyologlarını, Türkiye'nin toplumsal değişiminin dinamiklerini, sonuçlarını içerden ve doğru kavrayabilmede Kurtuluş Kayalı başlı başına bir imkân, bir kapıdır. Bu kapıdan girildiğinde, 'bu toprakların gerçeklerine' çıkılır."

Bütün bu izahattan sonra rahatlıkla ifade edebiliriz ki yarınların, bilgi temelinde ve sağlam bir zeminde inşa edilebilmesi için Türkiye gerçeklerinin tarihi kökleri de göz ardı edilmeyerek bütüncül ve nesnel bir biçimde gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir. Bugünün Türkiye'sinin düşünsel yapısının hakiki manada tahlili yapılmaksızın yarının Türkiye'sinin sağlıklı bir biçimde şekillendirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle günümüz Türkiye'sini anlamak için sürekli çalışan, elde ettiği çok değerli kazanımlarını öğrencileri ve okuyucularıyla paylaşan Kayalı'nın eserlerini okumak, tartışmak ve tanıtmak Türk toplumunun daha sağlıklı bir yapıya kavuşabilmesi adına atılan önemli bir adımdır. Dolayısıyla yazarın en önemli eserlerinden biri olan *Türk Kültür Dünyasından Portreler* adlı incelemesini de bu kapsam değerlendirmek gerekmektedir.

